

ОДНОСИ ИЗМЕЂУ СРБА И ХРВАТА
У ВРЕМЕ РЕВОЛУЦИЈЕ 1848–1849. ГОДИНЕ
(Прилог историји)

Академик Василије Ђ. Крестић
САНУ, Београд

Апстракт: Овим радом у основним линијама приказани су сви видови односа између Срба и Хрвата у време револуције 1848–1849. године. Показано је како је на самом почетку револуције Србима у Дубровнику и Загребу запретила опасност да их Хрвати побију. Потом је изнето више података о томе како су, због заједничке опасности која је Хрватима и Србима запретила од Мађара, и једни и други настојали да се повежу и одбране од северног суседа. С тим у вези показано је како су Хрвати прихватили одлуке Мајске скупштине у Карловцима и како су патријарх Ј. Рајачић и бан Ј. Јелачић, као и Главни одбор народа српског, улагали напоре да стану на пут верским размирицама. Саопштени су многи подаци који говоре о несугласицама до којих је дошло између Рајачића и Јелачића због тога што су Срби, војно угрожени од Мађара, очекивали помоћ од Хрвата, али она, упркос сталним обећањима бана није пристизала. Посебна пажња поклоњена је понашању бана Јелачића и барона Кулмера према Србима, које не само да нису волели већ су их мрзели и чинили све за добро јединствене Монархије и Хрвата против српских националних интереса и циљева.

Кључне речи: Јосиф Рајачић, Јосип Јелачић, барон Фрања Кулмер, Илија Гарашанин, Људевит Гај, Српска Војводина, Главни народни одбор, верски сукоби, Мађари.

На самом почетку револуционарних збивања односи између Срба и Хрвата нису били пријатељски, а најмање су били братски. До које мере је део хрватског друштва био антагонизован према Србима, чак и у Далмацији, где су међусобни односи били сношљивији од оних у Хрватској и Славонији, сведочи писмо Ђорђа Николајевића, проте дубровачког, упућено владики далматинском Јеротеју Мутибарићу из Дубровника, 22. марта 1848. године. Николајевић је писао: „Овом приликом само укратко усуђујем се саопштити, како смо ми овдје у Дубровнику, одкако је конституција проглашена, умјесто веселја величајши страх поднијели, будући су нам јавно и у очи пријетили, да ће нас на најмање комадиће исећи. Истина да се данас и од синоћ мало ути-

шава, но ако и најмања искра букне, ми смо пропали.” На срећу, када се о претњама сазнало у Боки, Срби у Дубровнику били су спасени. Николајевић је о томе написао: „Глас овај стигне у Котор, гдје су православни Срби много претежнији. Которски Срби поруче Дубровчанима да не тичу тамошњу браћу, јер ако такну и једнога, они ни једног католика у животу оставити неће. Но и ова претња разјарене Дубровчане није могла укротити, док им не стигне другиј глас, који у случају обистињена не би имао шале, да се под градом Будвом укрцало у брод десет иљада Црногораца, који долазе Дубровчанима у походе, и да их питају, шта ће они са Србима.”

И у самом Загребу Србима је 1848. године запретила велика опасност. По сведочењу Анастаса Поповића, познатог и угледног загребачког трговца и председника тамошње српске православне црквене општине, критичан тренутак по Србе наступио је у часу када се у Загребу сазнало да су Срби на Мајској скупштини у Сремским Карловцима изабрали војводу. Тим поводом у Загребу је завладало велико незадовољство и скоро је „до тога хтело доћи да све Србе покољу“. Покољ је запретио и српским депутатима који су се после Мајске скупштине нашли у Загребу. Познати лекар и јавни делатник Константин Пејчић је о томе записао: „Моја је заслуга што сам смирио у Загребу сержане (пандуре) Шокце, који су нам Србима депутирцима вартоломејску ноћ спремали били, зато да им бана Јелачића шизматички патријарх наш не иншталира и не повлаши (посрби).”

Док је Србима у Дубровнику и Загребу запретила смртна опасност, на самом почетку револуције из Кнежевине Србије, посредством београдских *Србских новина*, Србима у Угарској стигао је савет да се сложе и обједине у борби против Мађара и да у тој борби иду заједно са Хрватима. У исто ово време, приликом боравка у Бечу, митрополит Рајачић састао се с Људевитом Гајом, Иваном Кукуљевићем Сакцинским и Амброзом Врањичанијем. Ти хрватски политичари изјаснили су се за потпуни прекид државноправних веза с Мађарима, спремни у свему да се ослоне на Аустрију. Гај је тада позвао митрополита да се прикључи Хрватима и да стане на чело српскохрватског покрета. Ту понуду Рајачић је одбио зато што није желео да доноси било какве одлуке без Српског народног сабора у Карловцима, али је на том састанку закључено да Срби и Хрвати иступају заједно и да се међусобно испомажу.

Кад су се заоштрили неспоразуми између Срба и Хрвата с једне, а Мађара с друге стране, и када је било јасно да ће између њих доћи до рата, бан Јелачић и патријарх Рајачић истински су се потрудили да

превазиђу све хрватско-српске размирице, којих није било мало, и да успоставе јединство и слогу ради заштите сопствених националних и политичких интереса. Као доказ таквог настојања може да послужи Јелачићев проглас из априла 1848. године упућен „Народу хрватском и србском у Троједној краљевини”, који је штампан латиницом и ћирилицом, а настао је поводом његовог именовања за бана Далмације, Хрватске и Славоније и за врховног команданта војске у Војној граници. У њему Јелачић готово кликће: „Крепка нам воља сада треба; а крепке воље не може бити без слоге. Зато слога и братимство нека буде међу нама без разлике вјерозакона, брат нек се не туђи више од брата. Та сваки је узрок досадашње мржње и распре међу једнокрвном браћом већ престао. Разлика вјере и цркве не чине више међу браћом и удима једнога народа бедеме у друштвеном животу; једнакост је изречена.”

Јанко Шафарик, који је у то време боравио у Загребу, запазио је да „сви без разлике важност Србства припознају”, да се слажу у томе да Хрвати „без Срба не могу ништа”, да „веру восточну и азбуку кирилску врло почитују, као своју и свију Славена изворну и праву” и да од суревњивости неке „нема више ни трага у Загребу”. Шафарик је нагласио да и „сами каноници тако мисле” и да Хрвати „са Србима желе најтешњи братски сојуз на основу савршене једнакости”. По виђењу Шафарика тада су сви Хрвати, па и сам Јелачић, мислили и говорили „о томе, да с временом мора од свију југословенски земаља постати једна сојузна држава, које глава ће бити у Београду а средоточје у Србији [...]”. Преносећи утиске из Загреба и изјаву једног познатог Србина, адвоката из главног града Хрватске, Димитрије Матић писао је Стефану Стефановићу Тенки, „попечитељу правосудија и просвештенија” Србије, да су се раније „изјашњавали Хрвати о нашем Србском народу са неким малоуважањем” а да сада, због ратне опасности и угрожености од Мађара, „су принуђени, па се у правом смислу братиме с нама, пружају нам руку и желе се с нама слагати”.

Уочи одржавања Мајске скупштине, Јован Суботић се једним летком обратио „родољубивим Србима” с предлозима које треба да усвоји скупштина. Његови предлози имали су више тачака. Најпре је предложио да се Троједна краљевина Далмација, Хрватска и Славонија уједини с Војводством српским, које треба да чине провинцијални и гранични делови Срема, Бачке и Баната, као и Барање. Предложио је да бан Троједне краљевине буде „уједанпут и војвода србски”, да бан и војвода буду „на изменце једанпут римокатолик, други пут православни”; да Троједна краљевина и Војводство имају једно министарство и

један народни сабор; да министарство буде састављено равномерно од православних и римокатолика; да и званичници у нижим управним властима буду заступљени равноправно, а тамо где су Срби у већини да службено и „училишно” писмо буде ћирилично, све донде „докле се сви једном не сложимо на једно писмо за наш народни и одсад једини пословни језик.” Суботић је предложио да народна скупштина закључи да свака народност у Троједној краљевини и Војводству буде загарантована у свему и да „инородцима” буде слободно да се служе својим језиком у цркви, својој школи и код земаљских власти. Што се тиче Војне границе, ако је нужно да она и даље постоји, Суботић је сматрао да она мора да буде преуређена тако да служи само војним потребама, а да граничари у грађанском и политичком погледу у свему буду изједначени са становницима Провинцијала. На крају својих предлога Суботић је нагласио да се само по себи подразумева да у уједињеном Војводству и Троједној краљевини мора да постоји једнакост вере и цркве.

Осим Суботића једним штампаним летком огласио се више дана пре састанка Мајске скупштине и један Србин из Хрватске. Због мађарског насиља, због гажења српских права и непризнавања српске националне посебности, он је позвао Србе да се на предстојећој скупштини прогласе народом „под круном угарском”, да ступе „у братински савез као народ са побратимским народом хрватским” и да пошаљу једно посланство краљу, који би потврдио народне жеље. Своју поруку Србима, уочи народне скупштине, Србин из Хрватске завршио је речима: „Иштите једнакост, коју Мађари у свет трубе, и својој народности у свему и свачем; па тако покажите, да нисте кукавна раја Мађара, него да сте народ раван мађарскоме; – притећи ће вам у помоћ словом и делом браћа Хрвати и остала браћа славјанска, која на вас, као на једно важно удо славенства очи упиру. – Или то браћо Србљи, или копајмо унапред гроб себи као народу – и својој народности: другог спасења нема!”

На Мајској скупштини проглашен је „политички савез Војводоине Србске са Троједном краљевином Хрватске, Славоније и Далмације „на темељу слободе и савршене једнакости” с тим да се услови тог савеза „на истом темељу израде и у живот приведу”. Главни народни одбор, који је изабран на скупштини, био је овлашћен да њене одлуке поднесе владару и Хрватском сабору.

Иако је већина Срба била одушевљена закључцима Мајске скупштине, било је и оних који њима нису били задовољни. У такве је спадао и Јован Хаџић, који је незадовољан њеним закључцима напустио скупштину уверен да њене одлуке не воде добру и да ће српском наро-

ду навући велику несрећу, како у материјалном тако и у друштвеном погледу. Хаџић је сматрао да није мудро то што се Срби одвајају од Мађара и што се олако, без претходног уговора и одлуке Хрватског сабора, везују за Хрвате. Не без разлога, он се бојао да ће Срби у савезу са Хрватима доћи у подређену улогу, а веровао је да се легалним путем, а не револуцијом, могло доћи до споразума са Мађарима. Угледници Срби из Вуковара нису били задовољни одлукама Мајске скупштине зато што је на њој изабран војвода. Сматрали су да ће тај избор изазвати несугласице са Хрватима и да ће ослабити српско-хрватски фронт према Мађарима.

У Хрватској су одлуке Мајске скупштине прихваћене двојако. Демократски опредељена интелигенција и омладина поздравили су савез Војводине с Троједном краљевином и остале одлуке скупштине. Конзервативни кругови били су критични према том савезу, као и према избору војводе и одлуци да Срем чини саставни део Војводине. Бан Јелачић није хтео да заоштрава односе са Србима о тим спорним питањима зато што је желео да сачува јединство Срба са Хрватима у Војној граници, којој је предстојао обрачун са Мађарима. Штавише, да би показао своју наклоност према Србима, пристао је да га српски патријарх свечано уведе у банску част.

После Мајске скупштине Срби су успоставили тесне везе и савез са Хрватима. Кад је један одбор Срба из Војводине, предвођен патријархом Рајачићем, Хрватском сабору поднео одлуке Мајске скупштине, Сабор је те закључке прихватио. У законском чланку VII, који се тиче Војводине и Троједне краљевине, Хрватски сабор је одлучио „[...] савез троједне краљевине са војводином Србском, из Сриема с границом, Барање, Бачке с бечејским дистриктом и шајкашким батаљоном, и Баната с границом и дистриктом кикиндским састојећим, на темељу слободе и савршене једнакости основани, прима, и све жеље народа србског за своје сопствене признаје, чега ради ће их и код приестола њих[овог] величанства и на сваком мјесту подупирати и у живот увести трудити се [...]” Истим законским чланком Хрватски сабор је прихватио предлог Мајске скупштине да „устав међусобних одношајих” Војводине и Троједне краљевине буде уређен договором посебног српског и хрватског одбора.

Главни одбор народа српског је с уважавањем примио вести из Загреба, па је пожурио да о томе посебно штампаним огласом, објављеним 10. маја, обавести српску јавност, да је охрабри доказом да Срби нису усамљени, да су наишли на пуно разумевање браће Хрвата. Из истих разлога Главни одбор је обавестио народ да је бан Јелачић наре-

дио да се II батаљон Петроварадинске регименте, који је већ пошао за Италију, паробродом врати у Варадин; да је Хрватски сабор одлучио да у Војводину, као свог комесара, пошаље грофа Алберта Нужана са четом сержана; да је Јован Стојчевић постављен за привременог великог жупана Сремске жупаније и да ће Јелачић предводити српску депутацију код цара, од којег ће тражити потврду свих одлука Мајске скупштине.

Заступници Хрватског сабора су средином јуна (15. и 18. VI) изјавили: „Искрено исповедамо, да ми у случају оном ако се Војводство Сарбско установило буде, нити хоћемо, нити можемо се противити, да се Војводству Сарбском сва иста она власт повери, и изручи, која њему полаг стародавних Народа Сарбскога повељах толи у прекодунавских краинах, *толи у Срему припада*, већ се и с њима једнодушно молимо, да се исто Војводство онако, како је народ у петицији својој посебној жељу своју изразио опет уведе, и установи.” Овакав став о Срему никад раније а ни касније нису изнели ни бан ни Банско веће. Они су непрестано чинили све да из Срема потисну српску, војвођанску упарву и заведу хрватску, која је била ближа сремско-славонским мађаронима и србофобски опредељеном римокатоличком становништву.

О потреби уједињења са Србима ради заштите од мађарске агресије у Гајевим *Новинама* понајбоље је писао Богослав Шулек. На дан одржавања Мајске скупштине у Сремским Карловцима, која је донела одлуку о склапању политичког савеза Војводине србске с Троједном краљевином, Шулек је поручио да су се Мађари заклели да униште Хрвате, јер виде да могу само на развалинама хрватске народности да уздигну престо свог азијатског деспотизма. Због тога Хрватима не преостаје друго већ да се спремају за рат и да потраже верне савезнике. Међутим, нагласио је Шулек, савезнике не треба тражити. Они већ постоје, а то су Срби, „браћа по крви, роду и језику, браћа по историји, круни и уставу”, с којима Хрвати имају исте интересе, исти душевни живот и исту будућност, али, што је најважније, и истог непријатеља. Шулек је закључио да Хрвате са Србима све везује а да су бедеми који су их делили, посебно разлике у вери, порушени у часу кад је проглашена не само верска једнакост већ и светост вере, у коју нико не сме да дира.

Врхунац слоге Срба и Хрвата достигнут је 5. јуна 1848. приликом свечаног устоличења Јосипа Јелачића за бана. У одсуству загребачког бискупа Јурја Хаулика, који се ради личне безбедности склонио из Загреба, бан је положио заклетву пред српским патријархом да ће ра-

дити само у интересу народном. Један очевидац о томе је написао: „[...] Викање, кликовање, плескање руку, бацање капа и шешира у висину не може се описати. Хрвати љубише се са Србима, свештеници једне и друге цркве у усхићењу своје слатко су се међу собом грлили; од радости, од нежности сви смо сузе пролили [...].”

Хрватски песник Иван Трнски, и сам понет родољубивим осећањима, одушевљен догађајем, испевао је поздравну песму српском патријарху. Његови стихови, који верно дочаравају ондашње душевно стање загребачке средине, гласе:

„Озебо је сунца жељан жарка
Ми смо жељни српске сложне руке
И да сродне побратимске пуке
Благослови српски патриарка.

Хвала Теби Боже неумрли
Да си мени данас дао дости
Гледат славу, плакат од радости
Ђе Хрвата Србин братац грли

Што још више да видети могу
Ђе јуначки Јелачићу бане
Пред српскием патриарком стане
Испод гране присизати Богу [...].”

У духу прокламоване једнакости и слоге радио је и Сабор Хрватске. Више говорника, Хрвата, нашло је за потребно да нагласи колико су велике заслуге Срба за Хрватску и Хрвате. Тако, између осталих, на седници од 6. јуна 1848. године, Иван Кукуљевић Сакцински о Србима у Хрватској изјавио је: „[...] Овај нам је народ у најважнија времена, кад смо стењали под аристократијом, латинизмом и германизмом, нашу чисту народност сачувао [...].” На истој саборској седници препородитељ духовног живота хрватског народа Људевит Гај о Србима у Хрватској је рекао: „Будући да се будућност наша на братимству Српства и Хрватства оснива [...] усуђујем се (приметити – В. К.) [...] господо, да овај народ има за нас многе заслуге; промислимо, да све мишице на Кордуну, које нас бране, сами су Србљи [...].” Доследно тој изјави, приликом састављања саборске представке за аустријског надвојводу Јохана, Иван Мажуранић посебно је нагласио да Сабор поставља исте захтеве и „за нашу српску браћу [...]; јер, са Србима смо ми један народ и тако чврсто стопљени, да нас ништа више на свијету раздружити неће моћи [...].”

Кад је реч о успостављању добрих и пријатељских односа између Срба и Хрвата нужно је поменути и Друштво српског напретка, које је

у својим иступима 1848/49. године запоставило верске и друге разлике а знатну пажњу је обраћало зближавању јужнословенских и балканских народа. Друштво је сматрало да, ако од Јадранског до Црног мора народи не буду уједињени и не постану „једна душа, једно тело“, ни Срби, а ни остали неће имати будућност, јер ће их непријатељи и угњетачи, пре свега Турска и Аустрија, једног по једног лако прогутати. У складу с таквим ставом, чланови Друштва залагали су се за сарадњу с Хрватима, заузимајући у многим питањима српско-хрватских односа слична или иста становишта као и политичари окупљени око загребачког листа *Славјански југ*. Не узимајући много у обзир етничко сродство и братски однос Срба и Хрвата, припадници Друштва залагали су се за то да та два народа успоставе сарадњу на реалној основи, да склопе јасну погодбу о савезу, која ће задовољити и једну и другу страну.

После многих, често и еуфорично изливаних осећања љубави, братства, слоге и јединства, из дана у дан почеле су се ређати несугласице. Основни разлози за несугласице били су верског карактера. Све учесталије ширени су гласови да Срби намеравају да „повлаше“ Хрвате. Тај неосновани и злонамерно распиривани страх од „повлашавања“ сејали су конзервативно-клерикални кругови чије средиште је било у Загребу, на Каптолу. Кључни човек, који није крио да је против прокламоване верске толеранције, био је бискуп Хаулик. Уз њега и његове следбенике, у пределима Славоније и Срема кампању против Срба и страх од „повлашавања“ ширили су официри-католици, посебно они који су били протерани из Петроварадинске пуковније. Њима су се придружили и сви мађаронски настројени официри, који су Србе и српски покрет у Војводини приказивали као антихрватски и противкатолички. Кад је убачено семе раздора по верској основи јавила су се неслагања и размимоилажења и око неких других питања, као што су: припадност Срема Троједној краљевини или Српској Војводини, надлежност хрватског бана и српског војводе и, посебно, благовремено слање војне помоћи Хрвата Србима у Војводини, који су били у рату с Мађарима.

У време када се у Срему била битка између народњака и мађарона, запретила је опасност од верског и националног сукоба између Срба и Хрвата. Да би стао на упут ремећењу тих односа, Главни одбор је током јуна објавио проглас српском народу, штампан ћирилицом и латиницом, с упозорењем да нашим непријатељима, Мађарима, веома смета савез склопљен између Срба и Хрвата и да свим силама настоје та два народа да заваде. С том намером, речено је у прогласу, они шире гласове да је бан влах, да га је патријарх повлашио и да ће Срби сав на-

род западне вере да повлаше. С друге стране, непријатељ лажима подбада незлобиви народ тврдњама „да је патријарх и депутација србска у Загреб зато дошла, да се са црквом римском сједини, т. ј. да се поунити”. Проглас је завршен следећим упозорењем: „Браћо! Тежко нама, ако оваковим ђаволским измишленицама народи славенски узверују. Да вам је видити било, како је православни патријарх чујући ове демонске лажи, само онда одважио бану заклетву прочитати, кад су безбројне депутације хрватске за трајања једнога само сата, најпосле и од римског свештенства к њему изаслана, на то га не намолиле, но нагониле, говорећи: да се иначе од сабраног многочисленог, оружаног народа при иншталацији, који је на то спремљен, и који је то једнодушно овде кроз своје представнике закључио, страшни следства бојати, и да ће народу нарочито за то дух клонути, што ће мислити, да патријарх тајно какво упутствије против бана има [...] Не послушајте дакле супостате наше! Свештенике и друге, који би вам противно говорили, као убице наше моралне из средине ваше изгоните! Та бана је браћо патријарх пред нашом великом депутацијом и пред безбројним народом хрватским на пијаци заклео, пак смо сви скупа најпре у римској, пак онда у православној цркви Богу благодејаније принели.”

Иако се не може порећи чињеница да савез склопљен између Срба и Хрвата није одговарао Мађарима, не може се олако прихватити ни тврдња Главног одбора да су они сејали раздор између православних и римокатолика. Неповерење између Хрвата и Срба постојало је и без мађарске пропаганде. Оно је, како је већ речено, повремено добијало видљиве и опасне размере, али је српска страна, предвођена Главним одбором и патријархом Рајачићем, за разлику од представника Хрватске римокатоличке цркве, улагала велике напоре да стане на пут раздорима и сукобима ширих размера. Тако је, примера ради, Главни одбор 13. јула 1848. упутио две одвојене прокламације штампане латиницом, једну „На Славјане римокатолике у Срему и Славонији” а другу на „Браћу у Барањи и Бачкој”, тј. на Хрвате, Шокце и Буњевце. Обема прокламацијама био је циљ да оспоре тврдње „да Славјани источне цркве” иду на то да повлаше римокатолике. О томе је речено: „Ево ми, у име ваше и у име свијух наших једновјераца, увјеравамо вас живим богом и свим његовим свјетима да на то никад ни помислили нисмо. Ми поштујемо сваку вјеру, а особито ону коју рођена наша по крви браћа изповједају. Ми не држимо оне за поштене људе који насрћу на вјеру ма коју, а особито на вјеру браће своје. Ми дајемо вама поштењу реч и вјеру Божју да ћемо ми вас бранити братски против свакога који би на вјеру вашу насернуо тако исто као што ћемо бранити нашу

ако какав душманин на њу насерне. Будите, браћо мирни, без бриге, што се вјере ваше тиче и не вјерујте онима који лажи плету и раздор праве и гледе да браћу заваде, да тако опћи душманин лакше нас обадве стране надвлда [...] Угледајте се у Сабор наш у Загребу како су ондје браћа обе вјере братски се сложила да домовину своим силама одбране и сачувају. Слушајте преузвишенога бана који је те гласове лажне прогласио [...]” Одбацујући све сумње о било каквом насртању Срба на римокатоличку веру Хрвата, Шокаца и Буњеваца, Главни одбор им је поручио: „Зато, браћо не вјерујте лажима и потворама, него познајте у нама праву и рођену вашу браћу. Љубите ви нас ко што ми вас љубимо. Пружите нам вашу руку, као што ми нашу пружамо вама. Устаните с нама заједно против наших и ваших душмана, који нама и вама прете упропастити све што нам је најмилије и најсветије, језик, име и народност, који права наша, који су нам праотци наши кервљу сердца свога придобили, отимају и газе, који на то иду да нам буду окрутни господари, а ми да будемо њихови робови и слуге.”

У Хрватском сабору бан Јелачић одлучно је захтевао да се позову бискупи загребачки, сењски и ђаковачки да „свештеницима налог даду да пук гледе верозакона, пошто ниједном од наших цркава никаква погибелъ не прети, умире”. Убрзо после тога Сабор је изгласао XIV чланак Закона „О препречењу лажљивих гласовах као да римокатоличкој цркви каква опасност прети”. Закон су у целини објавиле Гајеве *Новине* (5. VIII 1848), а достављен је свим надлежним чиновницима, у првом реду црквеним. Тај Закон заиста је особит печат времена, који говори о разорним силама, које се, како је написао Виктор Новак, увек појављују кад се усталаса „народна воља за сједињењем хрватско-српским без обзира на верску подвојеност Срба и Хрвата”. Најважнији и најубедљивији доказ оних који су уносили забуну, правили метеж и ширили верски раздор у необавештене и непросвећене ниже слојеве народа римокатоличке вероисповести било је злонамерно приказивање учешћа патријарха Рајачића у свечаном устоличењу бана Јелачића.

Није познато да ли су и како су реаговали римокатолички бискупи на позив да окружним писмима одмах обавесте своје вернике о неоснованости и штетности лажних гласова који уносе немир и раздор. Међутим, зна се да се самоиницијативно, с пуно љубави, добре воље и племенитих намера, у страху да у револуционарним метежима Срби у Хрватској и Срему не учине неки пренагљени корак, да не изазову спор с римокатолицима, да, којим случајем, не покушају на силу да изборе нека прикраћена верска, национална, друштвена или друга права, да у еуфоричним заносима, које је собом носила револуција, не насрну

на своје суседе друге вере и изазову крвопролиће, патријарх Рајачић обратио 5. септембра 1848. штампаним прогласом „Народу србском православне цркве у Србској Војводини”. Патријарх је поручио: „Опечалило се срце моје, кад сам разумео, да се синови православне цркве са браћом својом, који римској цркви припадају, свађају, раздиру, и протерују. Опечалило се срце моје, јер ако икада, то је заиста оно време, кад сва браћа једне крви, једног језика треба тако да мисле, тако да говоре, тако да раде, као да су једно тело, и као да у свима једна душа живи, а да ником ни на ум не падне запитати брата, у коју он цркву иде. Свакиј треба своју цркву из свега срца да љуби, као највеће добро да цени, и из свију сила да брани: али зато на брата свога мрзити, на њега викати и насртати, што он у другу цркву иде, што се оном истом Богу другим начином моли, то није лепо, нити християнски, нити је људима, нити Богу угодно! И зато се опечалило срце моје, кад сам разумео, да су се гдекоји између моји православни нашли, који се Богу, цару и мени мрзко дело учинили. Спаситељ наш и искупитељ љубио је једнако људе, ма које вере они били; Спаситељ наш налаже нам светим својим речма, да љубимо и ми људе, ма које они вере били: па зар ћемо ми против свете његове науке и заповести мрзити, и нападати на рођену браћу због њихове вере, због њихове цркве? Не то несме бити ни од Бога ни од људи. И зато Ја, као Патријарх и као Управитељ народа, најстрожије забрањујем свако насртање на браћу нашу римске цркве, било то речима, било делом, и заповедам као отац и власт свима, да браћу исту у љубави предусретате, да с њима у миру и слогџ живите. Та није ли обштиј душманин пред вратима куће наше? Не грози ли обштиј душманин пред вратима куће наше? Не грози ли он и једном и другом пропашћу и убијством? Сајединити треба силе, да га изпред куће одгонимо, а не раздирати; а ако се ми између себе цепамо, олакшавамо њему посао, дајемо му нож у руке, да нас обе стране у срце прободу. Тешко нама и нашој деци, ако са неслоге зло по нас буде; кости оних несрећника, који раздор сеју, неће ни у гробу мира имати, били они синови православне, били римокатоличке цркве, кад иј деца и унуци клети стану, уздишући у окови бесног душманина, који им најсветије благо, милу народност ногама гази, и спомену се њиови праотаца руга! Зато, чада, послушајте Мене, љубите браћу, а не нападајте на њи, тако ће вас Бог благословити, тако ће вас срећним успехом свете наше војне наградити, коју за слободу, срећу и благостање наше и наши праунука водимо!”

Овај текст антологијске вредности, који је, на жалост, и данас веома актуелан и многим политичким челницима и верским поглавари-

ма могао би да послужи као узор и путоказ у раду, није остао без одзива. Патријарх је својим ауторитетом стао на пут свим ексцесима који су били на помолу. Успех је био утолико већи што се мудрим, благим, достојанственим и хришћанско племенитим апелима српског патријарха и „привременог управитеља народа” само два дана касније придружио и бан Јелачић прогласом штампаним у Загребу 7. септембра ћирилицом и латиницом, а који је разаслат по читавој Хрватској и Славонији. Бан се обратио „Свим духовним и световним поглаваром и частником као и свему осталоме народу по Хорватској и Славонији”. Проглас је написан уочи Јелачићевог поласка у рат с Мађарима, па је због тога од свих којима се обратио захтевао да одржавају ред, мир и слогу, јер, писао је он, „то је домовини нашој најбоље потребно, ако хоћемо докучити жељени циљ”. „Особиту скрб” – истицао је бан – „препоручам вама свештеницима једне и друге цркве! Ваша се власт протеже на срдца и на душе, ви имате равнати пук и подучавати га: равнајте га на корист домовине, уништујте у њему братску мржњу поради разног верозакона и подучавајте га о потребама времена овога [...]”

Разложни и благовремени апели српског патријарха и бана Хрватске, који су, судећи по готово истовременом настанку и сличном садржају, написани споразумно, уродили су жељеним резултатом. Већи сукоби и изгреди ширих размера између Хрвата и Срба, римокатолика и православних, нису избили. За то су највише заслужни бан и патријарх, који су хрватски и српски покрет, и поред свих разлика, успели да обједине и усмере га према заједничком северном непријатељу, који их је подједнако угрожавао. Схватајући тежину положаја у којем су се нашли Срби и Хрвати 1848/49. године, Рајачић и Јелачић нису дозволили да их понесу верске и националне страсти. Колико је патријарх респектовао припаднике римокатоличке вере и хрватског народа – толико је бан поштовао православне вернике па Србе у Хрватској, Славонији и Далмацији није називао „пучанством”, што је чињено крајем двадесетог века, већ народом, јер га је у свему сматрао једнаким и равноправним с народом хрватским. Стога се и обратио у једној од поменутих представки „Народу хрватском и српском у Троједној краљевини”. Да су за њега Срби у Хрватској били „пучани” а не народ, готово је сигурно да се у приликама какве су биле у време револуције 1848/49. године сукоб између Хрвата и Срба по верској и националној основи, који је иначе био на помолу, не би могао избећи и да би по обе стране неминовно имао трагичне последице. Али, када је револуција окончана, када више није било мађарске опасности, многе несугласице између Хрвата и Срба, посебно оне које су се тичале територијалних

претензија, избиле су на површину и изазвале су спор између двеју нација.

*

Иако је Јелачић, као царски генерал, био веран војник Хабзбуршке династије и огорчени противник Мађара, Фердо Шишић је дошао до закључка да је баш Гарашанин био тај „који је 1848. године сложио Хрвате и Србе у заједнички фронт против Маџара”, да је Јелачић тек под снажним утицајем Гарашанина „стекао ону потребну смелост да у опонирању против маџарских аспирација пође до крајњих граница”. Штавише, Шишић је сматрао да је и Јелачићев проглас „Народу хрватскоме и српск' оме у Троједној краљевини [...]” од 26. априла 1848, у којем се zaloжио за братство без разлике верозакона, настао под утицајем политичких ставова Илије Гарашанина. Изјаву бана Јелачића, када је рекао: „Ми смо један народ (југословенски); оставимо Србе и Хрвате”, као и закључак тог Сабора да „прима савез Троједне Краљевине са Српском Војводином, основан на темељу слободе и савршене једнакости, а тако и све жеље српског народа признаје за властите”, Шишић је довео у везу с политичким ставовима Гарашанина и њиховим утицајем објашњава званичну политику Хрватске под вођством бана Јелачића.

У време револуције Србија је показала да је њој било стало до тога да Мађари не прелазе границе Троједне краљевине зато што би тиме, како је изјавио Гарашанинов емисар Матија Бан, и Кнежевини запретила опасност. Да се то не би десило, кнез Александар био је спреман да утиче на Србе у Аустрији да заједно са Хрватима устану у одбрану ако би их напали Мађари. Јелачић је био обавештен да је Србији стало до уједињења свих делова Троједне краљевине и до савеза Срба из Угарске са Хрватима. Уз одређене услове Србија је обећала оружану помоћ Хрватима уколико зарате с Мађарима.

Гарашанин је у време револуције, као своје емисаре слао у Хрватску, Босну и Далмацију Матију Бана, Павла Чавловића, Стевана Херкаловића и Тому Ковачевића. Њихов задатак био је да раде на припремању споразума о заједничкој акцији Срба и Хрвата против Мађара. Са своје стране Јелачић је, пак, послао у Србију као изасланике Ивана Кукуљевића и Стевана Херкаловића. Они су обавестили Гарашанина да је Хрватима циљ „да се саједињење учини са свима Словенима јужним и да се једно царство образује”. Гарашанин се сагласио са тим њиховим идејама, али је о томе написао Стојану Симићу: „Ја сам ову идеју за сад одобрио [...], јер не треба друкчије са овим људима ни говорити, а особито сад кад и са Обреновићима посла опасног имати можемо.” Херкаловић је казао Гара-

шанину да међу Хрватима има и таквих који би желели да се Хрватска сједини само с Босном а не и са осталим јужнословенским областима, али да су такви у мањини, без изгледа и утицаја. Већина добро схвата да би мале државе биле изложене притисцима великих сила, па су стога за уједињење. Без много хвала за Јелачића, Гарашанинови саговорници су нагласили да „Србију Гај сваком препоручује као средоточје овог царства”, а у чему је с њим сагласна већина његових следбеника. Кад је увидео да у кругу око Гаја, поред сукоба с Мађарима, у исто време помишљају да крену и у акцију против Турака, Гарашанин их је убеђивао „да нипошто Турке не драже противу себе док с Маџарима на раскрсте”, обећававши да ће после „у договору о томе радити”. Саговорници су се сагласили да треба нешто порадити и на придобијању великих сила, на шта су делегати изјавили да Хрвати намеравају своје људе да пошаљу у Француску, Русију и Енглеску. Како је за остварење многих планова био потребан новац, а Хрватима је он недостајао, затражили су од Гарашанина помоћ у висини од 20.000 дуката. Свесни да је то позамашна сума, молили су да им се одмах да 5.000 дуката а остатак да им се исплати у ратама. Гарашанин је добро знао да је то превелико финансијско оптерећење за државну благајну, али, имајући у виду чињеницу да је Милош Обреновић тада био притворен у Загребу, а страхујући од неких његових планова и акција, сматрао је да треба удовољити финансијским захтевима Хрвата, који су, предвођени Гајем, били спремни да спрече Милоша у његовим намерама. Стога је Гарашанин тражио од Стојана Симића да се делегати из Хрватске одмах исплати 5.000 дуката. Од Херкаловића и Кукуљевића је тражио да се с Милошем строго поступа, а Гају је написао „упутствованије да Милош не иде из Загреба нипошто, јер, ако то буде, да ће он непрестано у сојузу с Маџарима нашу ствар припјатствовати”.

Кад је реч о односу Гарашанина с Хрватима у време револуције, његове ставове и намере понајбоље исказује његова забелешка у којој каже: „Циљ је соједињеније свију и овамо и онамо. Најпре свршетак онамо па после даље.” Другим речима, Гарашанин је био присталица уједињења не само Срба већ и осталих Јужних Словена, једнако оних под аустријском, као и под турском влашћу. Међутим, кад је избио рат с Мађарима сматрао је да се свим расположивим средствима треба најпре заложити за његово успешно окончање, па тек онда кренути у акцију за ослобођење и уједињење нових подручја.

*

Иако су у смиривању националних и верских несугласица Рајачић и Јелачић наступали сагласно и успешно, није међу њима, посебно

у време војних операција, када су Срби очекивали помоћ Хрвата, и када је револуција привођена крају, однос увек био искрен и пријатељски. О томе ћемо навести више доказа.

Своје антисрпско расположење Јелачић је отворено испољио приликом доласка у Митровицу 19. јула 1848. На том путу од Винковаца до Митровице бан је примао делегације сремских римокатолика Шокаца, „који су оптуживали Србе и Главни одбор Војводине због рушења старе војне власти у Петроварадинској регименти и анархије која је, наводно, завладала у целом Срему”. На те оптужбе Јелачић је одговорио „да неће имати толико штрађака колико ће их требати у Митровици.” Кад је стигао у Митровицу, пред делегацијом граничара исказао је своје негодовање и бес због свега што је чуо и видео у Срему. То бахато понашање бана изазвало је велико нездовољство код Срба у Сремској војној граници, па је, према неким изворима, на њега припреман и атентат.

До спора између Јелачића и Главног одбора дошло је због тога што је бан желео да у Сремској војној граници обнови стари предреволюционарни поредак и да је отргне од власти Главног одбора. Уз то, бан је изазвао незадовољство Срба и тиме што је у жупанијску управу Сремске жупаније на власт вратио највеће конзервативце, прикривене мађароне и противнике Главног одбора. Када су Срби протестовали, незадовољни таквим поступцима Јелачића, бан им је одговорио: „Какав Одбор, какав патријарх и какав војвода и Војводина, кад је Срем част /део/ Бановине”.

Имајући у виду такво понашање бана, Главни одбор је 25. јула 1848. написао Рајачићу „да долази у сумњу велику и неповерење, да ће све то на добро изићи и да ће нам сојуз наш с Троједном краљевином, који смо толико желели, и ког смо ради много досад жртвовали и прегорели вешчествене /стварне/ користи принети. Јер, искрено говорећи бан овамо једно заповеда, а овамо друго испада тако, да се двапут промишљати морамо, шта нам чинити ваља /.../.” Одбор је писмо завршио речима: „Не допада нам се што су се код нас две власти, банова и народно-српска увукле и што се намјера банске власти тако одзива у народу Троједне краљевине, како правично сумњати морамо.”

Јелачићев боравак у Срему подстакао је тамошње римокатолике да му се пожале на Србе, тврдећи да се они налазе у раљама „побеснелих вукова”, Срба, и „оностраних пуштаија”, Србијанаца, који говоре да ратују у име цара и бана, а запарво намеравају да извојују „царство сербско”, и желе да им при томе и ми помогнемо, „како би нам после лакше главе дошли.” Молили су бана да верује само њима, католици-

ма, а не Србима, који „нити бога нити цара нити бана /не/ препознају.” Поводом ових жалби Јелачић је 12. августа затражио од команданта Митровице, Теодора Радосављевића, да испита да ли су истините жалбе католика и да настоји да угаси „и најмању искрицу несретне верозаконске разпре.” С тим у вези написао је: „нека моли и вјерује сваки у свог бога, како га је мати учила, само нека буде домовина сретна и слободна.” Десетак дана касније написао је патријарху: „Сад нам треба слоге, и проклет био раздор под каквим год видом!”

Како је непрестано претила опасност од верских сукоба, патријарх је у писму послатом Јелачићу августа 1848. оптужио сремске мађароне, који, кријући своје праве намере, народ плаше да ће се повлаштити и раде на томе да заваде Србе и католике а Мађарима „пут у нашу средину отворе.” Рајачић је написао бану да су Срби разочарани зато што се усамљени боре против Мађара, па су понеки чак закључили да је читав религиозни раздор настао упливом „неке господе хрватске.” Била је то јасна алузија на баново понашање и на његово подржавање мађаронске и конзервативно-клерикалне политике у Срему.

О незадовољству с понашањем Јелачића и о тињајућим неспоразумима с Хрватима сасвим отворено Константин Богдановић, члан Главног одбора, написао је Људевиту Гају 11. августа: „Нас, т.ј. Србе, ваш Госп. Бан упропасти. Овде се код нас рат велики на све стране води, а Бану је добро у Загребу гледати и ћутати /.../ На кратко, стоимо с Баном на точки краиног *развеза*. Ми ако паднемо, остаће поштење на гробу; али ако при тој шпекулацији *гадној* падну Хрвати, какав ће њин крст бити”.

У исто ово време (22. августа) неповољну оцену о Јелачићу изрекао је и Атанасије Николић, начелник Министарства унутрашњих дела Србије. Стога што је бан тврдио да не прави разлику између хрватске и српско-војвођанске ствари а истовремено није био спреман да нападне Мађаре „док они на њега не навале”, није му сметало да од Срба тражи новчану помоћ како би их помогао против Мађара. Такво Јелачићево понашање Николић је оценио као „чудесну работу”.

Колико су били затегнути односи између Срба и римокатоличког становништва Срема током јесени и зиме 1848. године, сведоче следеће речи патријарха Рајачића: „Ја ни преко прогласа, као ни преко добронамерних к њима често слатих једноверника /католика/, нисам могао ништа изградити. Али нисам ни хтео никакве оштре мере против њих предузимати, јер би се тиме између присталица обе вероисповести посејало семе живог раздора. Ограничавао сам се на претње, хитно сам настојао да српско становништво задржим од сваког непријатељства,

што ми је, Богу хвала, до данас успело. Историја овог грађанског рата имаће да покаже многи жалосни и варварски акт од ових унутршњих српских непријатеља.”

Срби нису без разлога сумњали у добре намере бана Јелачића. А да је он према њима био неискрен доказује чињеница да је, крајем јула 1848, на преговорима вођеним у Бечу с председником мађарске владе Лајошем Баћањијем, Јелачић изјавио „да одбацује српски покрет и да нема с њим никакве везе”.

У више наврата Рајачић је у писмима пребацио Јелачићу да оклева у пружању помоћи Србима, да помоћ обећа али је не пошаље, па да их таквим понашањем излаже великим опасностима. Огорчен због тога Рајачић је 12. августа написао Јелачићу да ако не крене у рат против Мађара да ће сматрати да су Хрвати уговорени савез са Србима погазили. Рајачић је ово писмо завршио речима: „Ово означавам за историју, за потомке наше.” У писму од 19. августа патријарх је поручио бану: Ви видите „да смо ми једини у историји сојузници, који сами ратујемо, и то не дан два но од два месеца.” Затим је изразио сумњу да ће Хрвати и Аустријанци коначно напасти Мађаре, па је о прелазу Хрвата преко Драве написао: „ако и кад год заиста пређете”. Само неколико дана касније, 23. августа, прекорно је написао Јелачићу: „Господине Бане! Ми смо Срби сад на тој точки, да због Вас пропадамо. Опростите што Вам овако казати морамо: али дела претежнија су од сви уверителни речи.

Ваше уверение, које сте нама до сада шиљали, само нам је шкодило; јербо да сте Ви за времена одрекли се нас, ми би другчије наше силе расположили; не би се пуштали к Белој Цркви, него би заиста од Ердута к Илоку утврдили се.

Ја Вас о томе уверавам, свештеном мојом совешћу, да ни онда, кад би управо на нас ударили, не би Ви толико пријатељство Мађарима указали [...] Ја Вас и о том уверавам да сам уши моје са свим затиснуо за свако будуће било изговарање, било уверавање. На мојој совести тежак камен лежи, а тај је камен савез са Хрватском.

Само кад једно предпоставите Господине Бане, да има јошт једна искра разума у Србском свету: таки ћете видети, да би било са свим неплодно хотети кога о противном уверити.

Само узмите ове мале ствари: Обећали сте нам циндере пре 5 недеља, да ћете нам послати, и да их много имате; ми зато нисмо циндере набавили: а Ви нам их не посласте; сад су нам празне руке.

Обећали сте нам пре 5 недеља 2 батаљона; ове хтели смо горњим Сремом посадити; Ви нам их не посласте, сад је Срем оголео [...].

Допустите ми, Господине Бане, да прекинем ово числење. Ја Вам кажем да ме стид попада, што сам тако дуго умео, смео, и могао се надати, особито кад помислим, шта је са обећаним прелазом преко Драве догодило се, шта с Г. Нужаном, и његовим посолством. Колико је ту термина било? Колико после препона? И какви препона!

Овде је час, и то жалости час, у ком је свака моја надежда ишчезла. Но будите уверени, да ће доћи час, гди ће Хрвати за овај поступак са Србима велики одговор дати и Богу и свету! Нисте верујте далеко, да народ хрватски дуг тај и политичним мненијем, и самим битијем народним плати. – Жао ми је ако јошт то за невозможно, или бољма рећи, ако то не држите за сасвим веројатно.

Једна се из целе ове заплетене трагедије вије истина, и та је истинна велика, света, чиста: да кад Србина нестане то неће ни Хрвата поред Мађара бити.

Само ће та разлика у падању бити: Срби кад падну пашће због поштења; али кад у овој игри падну Хрвати, шта ће на њином гробу остати?

Вашој Преузвишености сад остаје то једно предупредити!

Ја ништа више од Ваше Преузвишености искати не могу; јербо би се онда опет надати, изчекивати морао; а то је оно, што је до сад мени шкодило, то је оно, што више на моју совест узети не смем.

Радите сад како најбоље знате.

Мене само имајте извињена, ако ме нужда приволе, нужда сохрањениа себе самог и народа, да оним путем потражим нама помоћи, који је права Хрватима одмоћ.

Закључујући ово писмо, које ништа више није но изражај стања нашег, и мишљења Србског, душа ми моја заповеда, да и опет изјавим, да ја јошт тврдо остајем при Савезу док ме осим Ваши дела не разреши јавност, вика света, и глас мога народа.”

Када је Јелачић затражио од Рајачића да испуни неке молбе голубиначких Хрвата, патријарх му је одговорио да „никад ни за какве, ни писмене ни устмене” молбе Голубинчана није чуо, али да је то доказ како религиозни „подривачи оно што сами раде, другима подмећу”, па је додао: „У обште није дело Срба на друге религије нападати; јер је њихова рола и досада са свим противна била; а сад имају посла на пољу ратном, – сад ни о форми суда, и власти, ни о форми религије нема питања, но о војни.”

У исто то време кад је патријарх исказивао неповерење према Јелачићу, учинио је то и Илија Гарашанин. У писму од 27. августа упућеном Авраму Петронијевићу, Гарашанин је написао: „Бан и Мајерхофер

са Двором заједно врло су ми подозрителни. Могу они Мацаре тући, али ни Србима бољег добра не желе него Мацарима. Све се бојим најпре ће Мацаре, па после и Србе и зато ми је врло жао што ова два народа не умједоше да певају за душу нашој комшиници.” У писму Стојану Симићу од 8. Септембра, Гарашанин је још неповерљивији и оштрији у осуди Јелачића и његовог понашања према Србима. У њему он каже: „До овог часа немам информације да је бан противу Мацара ударио. Ви сте сигурно читали у новинама како је он писао Патријарху да се војска купи и да се већ креће, али нигде не вели у који ће баш дан и гди на Мацаре напасти. Страшно лаже овај бан. Он просто лаже и сасвим у духу дворском ради. Многи сумњају овако о њему, но ја не само што сумњам, но чисто видим све његове и Мајерхоферове лагарије.” Више месеци касније, кад се револуцији ближио крај, Гарашанин није променио мишљење о Јелачићу. Сматрао је да је он као аустријски генерал дужан да најтешње сарађује с Двором, да буде одан династији.

С намером да приволи Јелачића на отпочињање рата с Мађарима, чиме би ослабила њихова снага према Србима, лист *Вестник* је сумњичио бана да је у дослуху с Мађарима и надвојводом Јоханом. Претио је Јелачићу да ће се Срби у Хрватској, пре свега граничари, побунити ако не зарати с Мађарима и не прискочи у помоћ њиховој браћи у Војводини. Оптужујући бана, уредник листа Константин Богдановић с пуно топлине писао је о хрватском народу. Наглашавао је да бан не заступа интересе хрватског народа, а да, за разлику од Јелачића, народ жели слогу и залаже се за поштовање уговора о савезу са Србима. Када је Јелачић са својим трупама коначно прешао Драву, *Вестник* је о њему, Хрватској и Хрватима, као и о њиховим предводницима увек писао с пуно похвалних речи, у духу искрене братске слоге, разумевања и сарадње, наглашавајући да су Хрвати и Срби „две гране једног народа”.

*

Кад је 2. децембра 1848. дошло до смене на престолу, у новој дворској камарили значајно место имали су бан Јелачић и барон Фрањо Кулмер. Рајачић је очекивао да ће, коначно, тада бити испуњени и српски захтеви. Међутим, и он и чланови српске депутације брзо су схватили да највеће препреке у испуњавању српских захтева постављају Хрвати на челу са бароном Кулмером, који је својим антисрбизмом моћно утицао на понашање бана Јелачића. Кад је 15. децембра цар Франц Јозеф Рајачићу признао патријаршијско достојанство, а Шупљикцу звање српског војводе, а избегао да одреди надлежности Војводине и да обележи њене границе, Рајачић је оштро осудио као дволичну не-

мачку политику. У писму од 17. децембра послатом Јелачићу следећим речима патријарх је жигосао хрватску политику према Србима: „Није ми на Немца жао, него ми је жао на мога рођеног брата, који ми јаму копа и у њу ме турити хоће. Да се Срби нису Мађаром ополчили /сукобили/, или да су се с њима држали, шта би с вама и Троједном Краљевином до сада било? А јоште више да сам ја хрватске Србе, који су сад ваша једина подпора, од вас одвратио? [...] Тежње барона Кулмера Срем од Војводине отргнути, увиђам ја и из других јавни делања које и ви видите и знате”.

На ово писмо Јелачић није одговорио. После битке код Мора, код које је победио Мађаре, он се надао да ће постати генералисимус царске војске у Угарској и да ће, после напрасне смрти Стевана Шупљикаца, постати српски војвода. Упркос томе 6. јануара изјавио је да је против тога да српски војвода добије овлашћење да буде и војни командант Срба. Сматрао је да би то било стварање државе у држави. По оценама Јелачића и Кулмера, српски покрет имао је сепаратистичке циљеве. Стога су они били против Срба и њихових захтева. Кулмер не само да није волео него је мрзео Србе. Он је тврдио да су Срби нетолерантни према католицима, „да нијесу пријатељи Хрватима и да само тако дуго хине пријатељство, док требају њихову помоћ”. Јануара 1849. он је подстицао Јелачића да са војском оде у Банат и „учини крај српском сплеткарењу и србијанском пачварењу”. Зато што је потребно „да овај тако звани српски рат за слободу докрајче *царске краљевске чете*”, написао је Јелачићу да то нико не може учинити брже и боље од њега. Две недеље касније саопштио је Јелачићу да од Војводине не очекује ништа добро. Зато је написао: „Српски је народ добар, али његови вође с ријетким изнимкама припадају у категорију наших стеклиша, и нијесу ни за што”. Четири дана касније написао је да Срби „немају паметних, честитих људи”, да је код њих „комунистички пролетаријат преотео власт”, па сумња „да је могућа таква Војводина какова постоји у главама садашњих /српских/ вођа и агитатора”.

За однос Јелачића и Банског већа у Загребу према Србима, значајан је њихов став према српском језику и ћирилици као службеном језику и писму у администрацији Петроварадинске регименте. Јелачић је, супротно ставу патријарха Рајачића и Главног одбора, сматрао да у регименти треба задржати немачки, а не уводити српски језик и ћирилицу. Банско веће у Загребу јавило је Окружном одбору у Земуну „да би добро било да се у својим дописима не служи народним /српским/ језиком”. Земунски Окружни одбор је овакав захтев из Загреба с презиrom одбио.

Колико је Кулмер као Јелачићев саветодавац мрзео Србе, види се из његових речи упућених бану, када је просто закликтао: „Бог нек чува Хрватску од тијесне везе са Србима”. Сматрајући да би та веза по Хрвате и Хрватску била штетна, Кулмер је написао „осим ако хоћемо доћи с коња на магарца и ако хоћемо да и ми подносимо владу попова”. Што се тиче Срба у Хрватској, барон је тврдио да они играју исту улогу као калвини према католицима у Мађарској, да нападају бискупа Хаулика, побијају католичку веру и деморалишу католичко свештенство.

Упркос одбојном држању према Србима и њиховим настојањима која су се тичала испуњавања захтева о Војводини, Јелачић је у одређеним тренуцима, кад му је то било потребно, лепим речима знао да их придобије и убеди да им је наклоњен, да је спреман да испуни њихове жеље. С том намером се 15. маја обратио Србима као борцима за Монархију, обећавајући им да ће „на пољу крви јунака наши процветат плод слободе и среће наше”. Том приликом истако је своју верност цару и краљу, своју оданост свом народу, којег је позвао на јединство у борби против непријатеља, наглашавајући да би то требало да „буде почетак непорушине слоге и братског савеза између синова једне матере: Славе наше”. После овог позива завађени и разједињени Срби понадали су се да Јелачић може да им помогне у њиховим споровима. Стога су му се обратили за помоћ и Рајачић и његови противници. На Рајачићеву молбу бан није одговорио а опозицији је претећи изјавио да он признаје само Аустрију и целокупност Монархије, а ко је против тога биће његов непријатељ против којег ће се борити док му је глава на раменима.

Увиђајући сву Јелачићеву притворност и слаткоречивост и његове стварне намере, Гарашанин је 3. јуна написао Книћанину: „Збиља, како нам липи Брат Бан од Хорватске? Чини ми се право је о њему говорио пролетаријат. Он је како се види најзадовољнији ако је угодни за доста дужностима солдата пуког и неотесаног. Ја би рекао он још незна да је Бан Хрватски, а уверен сам да не би име генерала дао за оно име Бана [...] Он мисли кад уме лепа слова говорити и ласкава писма писати да је све испунио што је дужан [...] За бога! Зашто се људи не окану лагати? Та боље је нека кажу шта мисле и оћеду, него што шепртљају кад ји свет сав позна гди лажу.”

Бомбардовање Новог Сада, које се десило 12. јуна 1849, и велико страдање Новосађана које се тада догодило, многи су с разлогом приписивали у грех Јелачићу, који је као војсковођа морао да претпостави да ће присуство његове војске у Новом Саду изазвати артиљеријске нападе са Петроварадинске тврђаве. Али, да Јелачић није марио за Србе, да их је мрзео, не потврђује само његова небрига за Нови Сад и Ново-

сађане, већ и његова преписка са Кулмером. Не дуго после новосадске трагедије, Кулмер је 3. јула написао Јелачићу: „Што ми пишеш о Војводини, то је већ од дужег времена моје мишљење. За њу не постоји права симпатија, њу су само умјетно створили бунтовници и пролетери у фраку, а патријарх је подупире ради свог одржања и честољубља. Све што није Србин, с правом неће ништа да зна о пројектованој Војводини и све ће прије покренути, него да подноси управу под утјецајем нетолерантних и сурових рацких попова и цинцара. Да сам ја у оном крају, ја бих од тога учинио животно питање, па бих се радије иселио, него да ова фукара нада мном влада. Прост српски народ је добар, али попови и с ријетким изнимкама све што је литерат, до зла бога је лоше. Патријарх је увијек био честохлепан глупан, окружен самим бунтовницима. Ја нисам био споразуман с његовим именовањем за царског комесара, то је Мајерхоферово дјело. Ако тако остане, имат ће влада великих неприлика. Против српских тенденција које су неспојиве с јединством Аустрије, треба одмах сада, код окупације тамошњих крајева, одлучно иступити. Ако опет одбори стану владати и управљати, онда агитацијама никад неће бити краја [...] Надам се да ће се скоро нешто збити.”

Кулмер је био у праву. Врло брзо се то нешто, што је он очекивао, и збило. Пошто је Јелачић крајем јуна обавестио владара о томе да је стање у VII војном округу, којим су управљали Мајрехофер и Рајачић, веома лоше, влада је 11. јула разрешила патријарха дужности „особито опуномоћеног императорског повереника” за Војводину и позвала га у Беч да учествује у саветовањима о положају Срба у Монархији. Истовремено Јелачићу је као команданту Јужне армије поверено да спроведе привремену грађанску и војну организацију у Војводини. Лишен положаја царског комесара за Војводину, Рајачић је 20. јула о томе обавестио српски народ и пожелео да се испуне његови захтеви изнети на Мајској скупштини 1848. године. После тога написао је: „Што се бана Троједне краљевине Јелачића тиче, тврдо држим, да поштено с тобом мисли, да те у блату оставити неће, но да ће толиким својим искренога к србском народу пријатељства и писменим и устменим изражењима непоколебимо веран остати, закљученија и твога и Троједне краљевине сабора јуначки бранити, и да се обистине, са свом сангом настојати. Он је таки муж, о ком се оно славног Римљанина рећи може: *Si fractus illabatur orbis impravidum ferient ruinae*. Скрушен да се на њег' сруши свиет, неустрашима покрити ће развалине! Под његовим шти- том стећи ћеш ти твоју Војводину и твога војводу [...].”

С разлогом се може поставити питање да ли је патријарх заиста био уверен у то да ће Јелачић поштено поступати са Србима и да ће им, како

је написао „непоколебимо веран остати”, да ће настојати да испоштује и оствари закључке Хрватског сабора и Мајске скупштине, или је то био дипломатски покушај да бана подсети на обавезе које је имао према Србима, на то шта они од њега као команданта Јужне армије и заповедника целокупне грађанске и војне власти у Војводини очекују. Имајући у виду дотадашње њихове односе, посебно понашање бана према Србима у време ратних операција, када им је његова помоћ била неопходна, али је она изостајала, склони смо да тврдимо да му патријарх није много веровао, али да је јавним исказивањем поверења желео да га одобровољи и обавезе да нешто добро учини за Србе. Уз то, јавним исказивањем поверења у хрватског бана патријарх је желео да утеша и умири Србе, да им пусти зрачак наде у часу када су све наде биле покопане.

Веома брзо се испоставило да је Јелачић као свемоћни управљач Војводине био далеко од сваке помисли да испуни Рајачићева очекивања и удовољи најосновнијим захтевима Срба. Он је имао задатак да ради против српских одлука прихваћених на Мајској скупштини 1848. године зато што су оне биле супротне интересима јединствене Монархије. Због тога је бан предузимао мере да ликвидира народну власт и све тековине српског народног покрета. Да би сачувао привид народне власти, дозволио је да до краја 1849. године, док није донета коначна одлука о државноправном статусу Војводине, у Земуну тавори, без значаја и утицаја, Правитељство српске Војводине. За све то време Рајачић се налазио у Бечу, без било каквог утицаја, више као интернирани грађанин него као црквени поглавар и политички предводник српског народа. Јелачић, у којег се патријарх, бар привидно, поуздавао, чинио је све да припреми терен да, супротно одлукама Хрватског сабора и Мајске скупштине, Срем припадне Хрватској, а не Војводини.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Архив САНУ у Београду, Дејанија, св. III, бр. 2690;
- Архив САНУ, Ср. Карловци, Српски народни покрет; Напредак 1848, 1849; Весник 1848, 1849.
- Thim József, *A magyarországi 1848–49-iki fölkelés története*, Budapest 1930. и 1935. том II и III;
- Фердо Шишић, *Југословенска мисао*, Београд 1937;
- Јован Радонић, *Патријарх Јосиф Рајачић*, у: *Слике из историје и књижевности*, Београд 1938;
- Joseph baron Neustädter, *Le ban Jelačić et les événements en Croatie depuis l'an 1848*, Zagreb 1942;

- Vaso Bogdanov, *Društvene i političke borbe u Hrvatskoj 1848/49*, Zagreb 1949;
- Јован Радонић, *Патријарх Јосиф Рајачић и генерал Ђуро Рукавина*, Глас САН, Одељење друштвених наука 96, Београд 1949;
- Гргур Јакшић, *Претиска Илије Гарашанина*, књ. I, Београд 1950;
- Славко Гавриловић, *Срем у револуцији 1848–1849*, Београд 1963;
- Миховил Томандл, *Живот и рад Константина Пеичића*, Нови Сад 1966;
- Viktor Novak, *Magnum tempus. Ilirizam i katoličko sveštenstvo. Ideje i ličnosti 1830–1849*, Београд 1987;
- Василије Ђ. Крестић, *Леци на српском језику (1848–1849)*, Нови Сад 1998;
- Славко Гавриловић, *Хрватски бан Јосип Јелачић и српска револуција 1848–1849*, Зборник Матице српске за историју, бр. 63–64, Нови Сад 2001, 57–82;
- Василије Ђ. Крестић, *Геноцидом до велике Хрватске*, Јагодина 2002;
- Драгољуб Павловић, *Србија и српски покрет у Јужној Угарској 1848. и 1849.*, Београд 2009;
- Василије Ђ. Крестић, *Срби у Угарској 1790–1918*, Нови Сад 2013.

Academician Vasilije Đ. Krestić
Serbian Academy of Sciences and Arts, Belgrade

RELATIONS BETWEEN THE SERBS AND THE CROATS
AT THE TIME OF 1848–1849. REVOLUTION
(A tribute to history)

Summary

With this paper the author tried to outline all the forms of relations between the Serbs and the Croats at the time of 1848–1849. revolution. He first proved how at the very beginning of the revolution, the Serbs in Dubrovnik and Zagreb were at a threat to be killed by the Croats. Then he moves on to state a number of data on how, due to the common danger that both the Croats and the Serbs had from the Hungarians, both tried to get together and defend themselves against the northern neighbour. With regards to that, the author shows how the Croats accepted the decisions of the May Assembly in Karlovci and how the patriarch J. Rajacic and ban J. Jelacic, as well as the Main Board of the Serbian people made efforts to put an end to religious quarrels that were supported by some Roman-Catholic priests, conservative-clerical imperial and royal officers, who served in Srem and Slavonia, and by the Hungarian propaganda too.

The paper presents the data portraying disagreements taking place between the Rajacics and the Jelacics because the Serbs, threatened militarily by the Hungarians, expected the help from the Croats, which, despite ban's constant promises failed to happen. Special attention was paid to the way that ban Jelacic and baron Kulmer treated the Serbs, whom not only they did not like but hated and did everything for the wellbeing of the unified Monarchy and the Croats against the Serb nationalistic interests and goals.

The author also points out how Ilija Garasanin wanted to have cooperation with the Croats, expecting them to prevent duke Milos Obrenovic from taking advantage of the revolutionary events to come back to Serbia. Garasanin looked at ban Jelacic as a faithful imperial-royal officer loyal to the Dynasty of the Habsburgs, of whom he expected nothing great or good for the Serbs. Because ban Jelacic promised the help to the Serbs and never provided it, Garasanin maintained that ban was lying a lot and that he was not to be trusted.